

13. YVAIN I DANSK SPRÅKDRÄKT: HÖVISK LITTERATUR I DET SENMEDELTIDA DANMARK

MASSIMILIANO BAMPI

Dipartimento di Studi Linguistici e Culturali Comparati, Università Ca' Foscari di Venezia, Italien

Contact

Post: Dorsoduro 1075, IT- 30123 VENEZIA

E-mail. m.bampi@unive.it

ORCID 0000-0002-8378-0190

Keywords

Eufemiavisor; manuscripts studies; translation; Old Danish literature

Summary: Ivan in Danish: Courtly Literature in late-medieval Denmark

The aim of this article is to make some observations on the Old Danish *Ivan løveridder* from a twofold perspective. The text is indeed analyzed both from the viewpoint of its relationship to the Old Swedish *Herr Ivan lejonriddaren*, on which it is clearly based, and from within the manuscript contexts in which it appears. This Old Danish translation is preserved in two composite manuscripts (Cod. Holm. K 4 and Cod. Holm. K 47) alongside a number of other texts belonging to various genres. The text is thus viewed against the background of its interplay with the other works making up the two collections.

Det råder inget tvivel om att de senmedeltida danska *Eufemiavisorna* har uppmärksamrats lite i internationell medeltidsforskning – särskilt om man jämför med deras fornsvenska källtexter. Det dröjde också många år innan intresset för de fornsvenska *Eufemiavisorna*, mer kända än deras danska översättningar, tog fart. Valter Janssons banbrytande arbete från 1940-talet (Jansson 1945) var länge den enda större studien av dessa texter, med undantag av några få sporadiska försök att antingen belysa texternas egenskaper och särdrag som översättningar (Hunt 1975) eller placera in dem i ett bredare litterärt sammanhang (Lönnroth 1987; Mitchell 1996).

Under de senaste 20 åren har emellertid antalet studier om *Eufemiavisorna* ökat. De tre verken *Herr Ivan lejonriddaren*, *Hertig Fredrik av Normandie* och *Flores och Blanzefflor* har nämligen börjat undersökas utifrån framför allt översättningsteoretiska och litteratur- och kulturhistoriska infallsvinklar (Layher 2010; Bergkvist

2012; Lodén 2012).¹ Därmed har man således börjat försöka klarlägga texternas funktion i såväl deras ursprungliga kulturella och sociala sammanhang (Småberg 2011) som i deras senare mottagande på 1400-talet (Backman 2017; Bampi 2017b). En internationell konferens som arrangerades vid Stockholms universitet 2012 och den efterföljande publikationen (Ferm et al. 2015) har markerat en vändpunkt i forskningen i riktning mot en ännu tydligare internationell profil.

En faktor som utan tvivel bidragit till att de danska översättningarna av *Eufemiavisorna* hittills ådragit sig mindre uppmärksamhet är att intresset för forndansk litteratur dessvärre är tämligen litet i den internationella forskningen – på grund av såväl dess perifera ställning i det nordiska språkområdet som dess begränsade textproduktion. Det faktum att det handlar om framför allt översatta verk tycks fått till följd att forskare utanför Danmark i stort sett har förbiset den forndanska litteraturen.

Intresset för medeltida översättning i fornnordiska studier har under de senaste tjugo till trettio åren skapat en teoretisk medvetenhet kring översättning som en semiotiskt komplex företeelse (Bampi 2017a), vilket bland annat har lett till att man har börjat se på översatta texter i ett nytt, icke-normativt perspektiv. Till följd av detta har man först och främst uppmärksammat de texter som bygger på utom-nordiska källor, antagligen i syfte att bidra till att placera in de nordiska kulturerna i det bredare europeiska sammanhanget. Nu när mottagandet av hövisk litteratur i det östnordiska språkområdet har börjat ta sin plats i tvärvetenskaplig medeltidsforskning vore det dock önskvärt att de forndanska texterna åtnjöt större intresse.

Jag tycker nämligen att det finns flera skäl till att ägna sig åt dessa senmedeltida översättningar av höviska romaner:

- 1) de ger oss insikt i de kulturella och politiska relationerna mellan Sverige och Danmark under senmedeltiden;
- 2) de är, såvitt vi kan bedöma, bland de första exemplen på skönlitteratur på folkspråk i det medeltida Danmark;
- 3) de ger oss insikt i den ideologiska bakgrunden till den danska adelns blomstrings-tid (den s.k. *Ritterrestauration*) i slutet av 1400-talet;
- 4) de bidrar till att rekonstruera de fornsvenska *Eufemiavisornas* traderingshistoria.

I föreliggande bidrag presenterar jag några överväganden om den forndanska *Ivan Løveridder* såväl utifrån dess förhållande till den fornsvenska *Herr Ivan* som utifrån

¹ Det är ju desto mer förvånande att det (editions)filologiska intresset för dessa verk verkar ganska litet. Textkritiskt inriktade studier är nämligen fortfarande ganska få. Två viktiga undantag är dock Backman (2017) och Williams (2018). Williams (2018) är en ny utgåva av samtliga *Eufemiavisor* där texterna presenteras på moderniserad fornsvenska.

dess tradering inom olika kodikologiska sammanhang. Sådana överväganden utgör ett förarbete till en utförligare analys som ska publiceras i bokform. Detta innebär att de frågor som tas upp i det följande kommer att diskuteras vidare i ett bredare sammanhang.

Bakgrund till *Eufemiavisornas* översättning till forndanska

För att kunna diskutera texten utifrån de två ovannämnda perspektiven behöver jag först kort berätta om den danska textens tillkomstshistoria. Frågan är: vad vet vi egentligen om bakgrunden till *Eufemiavisornas* översättning till forndanska? Som vi ska se nedan har filologiska studier visat att de bevarade handskrifterna med all sannolikhet är avskrifter av äldre exemplar som gått förlorade.

I en nyligen publicerad bok om det nordiska mottagandet av Chrétien de Troyes' *Yvain ou le Chevalier au lion* har Sigurd Kværndrup (2014) försökt att rekonstruera de historiska och politiska förhållanden i vilka översättningen av samtliga *Eufemiavisor* till forndanska skulle ha ägt rum. Kværndrups resonemang tar fasta på de dynastiska relationerna mellan det svenska och danska kungahuset och syftar till att visa hur tillgången till höviska texter på fornsvenska troligen möjliggjordes av sådana relationer.

Kung Valdemar Atterdags dotter Margrete (1353-1412) gifte sig med Håkan VI Magnusson, som var barnbarnsbarn till drottning Eufemia. Håkan Magnusson var i sin tur son till den svenske kungen Magnus Eriksson (Layher 2010: 23-28). I detta sammanhang bör nämnas att vi med säkerhet vet att kung Magnus Eriksson ägde ett exemplar av åtminstone två av *Eufemiavisorna*: *Herr Ivan* och *Hertig Fredrik* (Gödel 1916: 109; Hunt 1975: 170). När Margrete gifte sig den 9 april 1363 var hon omyndig och fick Merete Ulfsdotter (dotter till den heliga Birgitta) som förmyndare i Norge. Kværndrups rekonstruktion bygger således på historiskt belagda dynastiska relationer och leder honom till att formulera följande hypotes:

Det synes sandsynligt, at det var i denne forbindelse, at de svenske *Eufemiavisor*, som jo var i slægtens eje, blev oversat til dansk. Det ville forklare, hvorfor version F er af så høj kvalitet, og hvorfor der var kvindelige bearbejdere på færde, for i birgittinerordenen var der mange litterært aktive kvinder. (Kværndrup 2014: 296)

Kværndrup menar att det är rimligt att tänka sig att *Eufemiavisornas* översättning till danska skulle ha utförts på uppdrag av drottning Margarete:

Det er oplagt, at de danske *Eufemiavisor* må være blevet til i denne periode, måske på initiativ af den handlekraftige og litterært interesserede dronning Margrete I og med

støtte i den nordiske birgittinerorden, der i den samme periode slog sig ned i Danmark og byggede smukke kirker i Mariager og ikke mindst i Maribo. (Kværndrup 2014: 296-297)

Även om, rent historiskt sett, Kværndrups hypotes förefaller sannolik behöver den underbyggas av konkreta belägg på drottning Margretes intresse för hövisk textproduktion och hennes roll som litterärt intresserad uppdragsgivare.

Texttraderingen

Den forndanska *Ivan løveridder* finns bevarad i två senmedeltida samlingshandskrifter: Cod. Holm. K 47 och Cod. Holm. K 4 (i fragment).² Medan samlingen i K 47 består av endast höviska verk (dvs. samtliga *Eufemiaviser*, *Dværgekongen Laurin*, *Persenober* og *Konstantianobis*, *Den kyske dronning*) föreligger *Ivan Løveridder* i K 4 i ett mera heterogent sammanhang, som utgörs av ett antal översatta religiösa verk (mestadels om kvinnor) samt *Rydårbogen* och den s.k. *Stenbogen* av Henrik Harpestreng.

Erik Noreen påpekar att ”en tredje dansk handskrift av Iv[an] tycks ha tillhört Fr. Rostgaard och sålts på auktion 1726” (1929: 7). Den tredje handskriften har dock gått förlorad.

Cod. Holm. K 47

K 47 dateras till början av 1500-talet (Glauser 1986: 192; Fredriksen 1999b: 48; Hartung et al. 2106: 177) och består av följande verk:

- *Ivan Løveridder* bl. 1r-111v
- *Hertug Frederik af Normandi* bl. 112r-153r
- *Dværgekongen Laurin* bl. 153v-169r
- *Persenober og Konstantianobis* bl. 169v-196r
- *Den kyske dronning* bl. 196v-218v
- *Flores og Blanseflor* bl. 219r-255v

Genremässigt är textinnehållet homogent. Detta tyder på att samlingen återspeglar ett genomtänkt projekt.³ I denna handskrift förekommer endast profana och mes-

2 Om begreppet ’samlingshandskrift’ och dess terminologiska problematisering se Arvidsson (2017: 8-17).

3 En utförlig beskrivning av handskriftens fysiska uppbyggnad är tillgänglig här: <http://tekstnet.dk/manuscript-descriptions/stockholm-k47-lang-beskrivelse>.

tadels översatta texter vars bruk dock inte ska begränsas till enbart underhållning, som vi ska se nedan. Ett tydligt drag i samlingen är att den utgörs av ett antal översatta verk: utöver samtliga *Eufemiaviser* föreligger i denna handskrift ytterligare två verk som överfördes till forndanska från utländska källor. *Dværgekongen Laurin* antas ha översatts från en lågtysk översättning av den s.k. *König Laurin*, en hjälte-dikt som tillhör den tyska *Dietrichepik* (Hartung et al. 2016: 177-178). *Persenober og Konstantianobis* antas ha överförts till forndanska från en norsk översättning av den populära och välspredda franska romanen *Partenopeus de Blois*. Det råder däremot oklarhet om *Den kyske dronnings* natur. Medan man i tidigare forskning var benägen att behandla detta verk som en översättning av en förlorad tysk källa är *Den kyske dronning* idag mestadels beskriven som ett originalverk (Glauser 1986: 195).⁴

Det förekommer ett par textställen i handskriften som antyder att skrivaren eller översättaren med största sannolikhet var en kvinna (Glauser 1986: 193-194):

Then henne [bogen] skreff saffde och saa./ och ther til seye wi allæ jaa! (*Hertug Frederik af Normandi*, v. 2419-2420)

Then hinnæ [thennæ bog] skreff, hwn maa och saa, /ther til seye wi allæ jaa! (*Flores og Blanseflor*, v. 2200-2201)

Exemplet ur *Flores og Blanseflor* anses vara ett tillägg av den danska skrivaren. Ett sådant ställe förekommer nämligen inte i de övriga verk som tillhör den nordiska *Flores*-traditionen (Glauser 1986: 194).

Att K 47 förmodligen kom till i en klostermiljö och möjligen var tänkt för en kvinnlig publik understryks ytterligare av ett antal textuella förändringar. Stridsbeskrivningar har nämligen mildrats, en erotisk scen i *Hertug Frederik* har förkortats avsevärt och munkar uppmanas att inte bära vapen:

Als inhaltliche Hinweise auf ein klösterliches und eventuell weibliches Schreibermilieu hat man die Milderung von Kampfbeschreibungen, die drastische Kürzung einer erotischen Szene im dänischen *Hertug Frederik* und eine Ermahnung an Mönche, keine Waffen zu tragen (*Den kyske dronning*), gedeutet. (Glauser 1986: 194)

Britta Olrik Fredriksen beskriver K 47 som ”et veritabelt repertoirehandskrift” som ”minder i så henseende om adelsdamernes viseboger fra 1500- og 1600-tallet og det

4 I kolofonen (vv. 1228-1229) läser man att en viss Jep Jensen överförde texten till rimmad vers. Han har också nämnts som möjlig bearbetare av *Persenober og Konstantianobis* (Fredriksen 1999b: 48).

store skolekomediehåndskrift fra Randers fra begyndelsen af 1600-tallet” (1999b: 48).

Antagandet om oppdragsgivarens sociala position samt handskriftens tillkomst- miljö finner stöd i vår kännedom om det stigande intresset för böcker av olika slag i danska lekmannakretsar under 1500-talet:

Einer solchen Zuordnung widersprechen allgemeine kulturhistorische Erwägungen keineswegs. Im Gegenteil wissen wir, daß in Dänemark im 15. Jahrhundert von An- gehörigen der rasch wachsenden königlichen Kanzlei wie der zahlreichen kirchlichen Institutionen in zunehmendem Maß Schreibearbeiten für weltliche Auftraggeber aus- geführt wurden (Glauser 1986: 194)

Av det ovanstående framgår således att K 47 med största sannolikhet var knuten till en aristokratisk bruksmiljö utgjord av adelsdamer.

Cod. Holm. K 4

Det andra textvittnet av *Ivan løvedidder* är en samlingshandskrift med texter som representerar ett antal olika genrer. K 4 består av två delar: den första dateras till 1468-1480 medan den andra (som rymmer *Ivan løveridder*) är något yngre och tidi- gare anses ha tillhört en annan handskrift⁵. De två delarna har således bundits ihop vid en senare tidpunkt (Bullitta 2017: 5-6).⁶ Alla texterna i samlingen är uppställda i två spalter förutom *Ivan løveridder*, som är skriven i en spalt.

En översikt över textinnehållet visar hur de olika genrerna uppdelas i handskriften:

- *Rydårbogen* bl. 1r-20v
- *Harpestrengs stenbog* bl. 21r-27r
- *Legendarium* bl. 27r-77v
- *Ivan Løveridder* bl. 78r-162v

5 Det bör dock nämnas att K 4, enligt Brigitte Holt Larsen (1968: 9), förmodligen är sammansatt av tre delar. I sin kodikologiska undersökning av handskriftens tillkomstshistoria lyfter hon också fram att den ursprungliga textföljden skulle ha varit en annan, som framgår av följande passage i hennes artikel: ”På grundlag af disse iagttagelser er det således rimeligt at antage, dels at Stenbogen + Hellige Kvinder oprindeligt har stået for Rydårbogen i samme håndskrift, dels at dette håndskrift på et eller andet tidspunkt må være blevet delt, således som Marius Kristensen antagelig også må mene, når han anfører sidefølgen bl. 21-77 og 1-20. Senere må håndskriftet være blevet samlet igen, og Rydårbogen er da blevet flyttet frem foran de to andre, samtidig med at de omtalte fem blade er blevet skåret bort. Det er sandsynligvis ved denne omplacering, at Ivan Løveridder er sat sammen med de to andre håndskrifter; skulle Ivan Løveridder have efterfulgt Hellige Kvinder fra begyndelsen, havde Ivan Løveridders første arksignatur nok været h1 og ikke al” (1968: 10).

6 Handskriften i sin nuvarande form anses ha bundits ihop kort efter 1600 (<https://tekstnet.dk/manuscript-descriptions/stockholm-k4>).

Det handlar således om en tämligen heterogen samling. Som Britta Olrik Fredriksen lyfter fram är det ”svært at se en rød tråd i udvalget af tekster i K 4, medmindre det skulle være den at ville tilgodese så forskellige læserbehov som muligt” (1999a: 48).

I sin nyligen publicerade artikel om *Visio Pauli* i K 4 har Dario Bullitta övertygande argumenterat för att den hagiografiska delen i K 4 med all sannolikhet var ursprungligen tänkt för en kvinnlig klosterpublik:

With regard to the selection of Marian and hagiographical texts it contains, and in light of the uncommon reference to the ”sisters” as part of the audience, it seems plausible that the *Legendary* was composed for a female monastic house in Roskilde, possibly Our Lady’s Dominican nunnery. (Bullitta 2017: 22)

Bullitta rekonstruerar hur textsamlingen, som vid ett senare skede bundits ihop i K 4, kom till genom årtiondena. Han menar att biskop Peder Lykke tog med sig en del hagiografiska texter från England hem till Roskilde. När han blev biskop i Ribe skulle han haft med sig en handskrift som innehöll de verk som utgör samlingen i K 4 – dock inte *Ivan løveridder*:

With his election [dvs. Peder Lykkes] to Bishop of Ribe [Jutland] in 1419, a manuscript containing the full version of the *Legendary*, the *Annals of Ryd Abbey*, and the *Book of Stones* may have been taken by Archdeacon Lykke himself from Roskilde to Ribe, where there must have been considerable subsequent copying. (Bullitta 2017: 23)

När han några år senare blev biskop i Lund skulle han ha haft med sig en kopia av den handskriften, menar Bullitta:

Once in Scania, in a span of some sixty/eighty years, the manuscript may have acquired its distinguished Scanian idiosyncrasies as a consequence of considerable subsequent copying. In that region the manuscript coexisted with secular literary material of Swedish provenance, such as the *Old Danish Yvein*, *The Knight of the Lion*, to which it was later bound to form a single composite codex. (Bullitta 2017: 23)

Denna del av rekonstruktionen, som handlar om hur *Ivan løveridder* skulle ha bundits ihop med första delen, presenterar en möjlig tolkning som dock än så länge saknar förankring i historiska belägg och således kräver ytterligare forskningsinsatser. Det vore givetvis intressant att fördjupa detta resonemang genom att belysa de historiska och sociala förhållanden i vilka de som bestämde den nuvarande text-

följden i K 4 skulle ha haft tillgång till profan (hövisk) litteratur på fornsvenska i Skåne.

Förhållandet till den fornsvenska *Herr Ivan*

I sin utgåva från 1931 av den fornsvenska *Herr Ivan* har Erik Noreen undersökt förhållanden mellan samtliga handskrifter (inklusive de danska) och kommit fram till följande slutsats: ”de båda danska handskrifterna E [= K 4] och F [= K 47] torde sålunda icke vara två avläggare av en dansk bearbetning utan gå tillbaka på två olika fornsvenska texter” (1931: XII). Om detta hade Noreen också skrivit i sin studie av *Herr Ivan* från 1929:

Av dessa har F:s källa varit en utmärkt hs. F är den fullständigaste av texterna och en plusvers i F bör principiellt anses ha tillhört det fsv. (...) E, som står närmast A och B, visar ofta prov på en alldeles mekanisk överflyttning av den svenska texten; den karakteriseras även av många och svåra luckor i texten. (1929: 45)

Noreen påstår dessutom att F innehåller ”många oursprungligheter, då det är en verklig dansk bearbetning och en mycket skicklig sådan” (1929: 45) och anger ett antal textuella belägg som pekar i den riktningen (1929: 19-30).

Samma information om handskriftsrelationer som vi får i Noreens studie återfinns i Pil Dahlerups kapitel om riddarlitteraturen i den danska litteraturhistorien:

Som den eneste af de danske ridderromaner foreligger den i to håndskrifter, hvoraf det ene (det ovennævnte og af Brandt benyttede Stockholm K 47 fra slutningen af 1400-tallet) er friere, mens det andet (blandingshåndskriftet Stockholm K 4 fra anden halvdel af 1400-tallet) ligger nærmere på det ældste svenske manuskript [...]. Det frie manuskript, mener man, har haft to skrivere, idet nogle stavemåder ændrer sig fra vers 2779. (Dahlerup 1998: 247-248)

Att den version av *Ivan löveridder* som föreligger i K 47 uppvisar en viss tendens till förändring är tämligen tydligt redan från början, som framgår av följande exempel:

Herr Ivan ⁷	Cod. Holm. K 4 ⁸	Cod. Holm. K 47 ⁹
Badhe the herra iak sigher j fra/ the haffwa thera fram- færdh skipat swa./ ower alla werldina gaar thera loof/ hwar herra och førstæ søkiaæ hoff (19-22)	Bode the herre iech sigher nw/ the hadde theræ fremferd skepet soa/ Offuer all verden tha gor theris loff/ hwar herrær oc førstæ the søgæ hoff (19-22)	end bode these herrer, iech seyer eder fra./ The hawe thiære fromhet bewijst saa/ ath ower alle werden gonger there loff./ hware herrer oc fyrster søghe hoff (19-22)
Konung Artus som j haffuin hørt/ ær høffuitzk ower allæ førstæ giordh. / han i then sama timan/ hiolt ett hoff forsniman/ medh mykin frygdh om pingizdaga tiidh (vv. 39-43)	Konning artus som i haue af høρθ/ ær høuesk alle første giort / Han hauer nw j sin tymæ/ holdet eth hoff forsnymen/ mæt megel frygdh pintzdags tiidh (vv. 39-43)	Koningh Artus, som j haffwe hørdh./ hans loff er wide om werden førdh. / jnnen sine dawe och time/ han hiolth jet hoff for snime./ met møgel frygd om pingsz dags tidh (vv. 39-43)

Här handlar det mest om lexikala avvikelser. Det är intressant att påpeka att de tre versionerna kännetecknas av olika ordval när det gäller att beskriva kungarnas berömmelse. *Herr Ivan* och K 4 har uttrycket ”framfærdh skipat/fremferd skepet”, medan K 47 har ”fromhet bewijst”.¹⁰

Det mest markanta draget i den forndanska texten jämfört med den fornsvenska är att det finns ett antal textställen som på olika sätt tyder på att texten var tänkt för en kvinnlig publik. Tre sådana exempel är särskilt relevanta i detta sammanhang. De första två består i en mindre förändring mot den fornsvenska texten.

7 Citerat efter Noreen (1931). Noreens utgåva bygger på den version av *Herr Ivan* som föreligger i Cod. Holm. D 4, men på vissa ställen lägger han till varianter från andra versioner, till och med från de danska.

8 Citerat efter Brandt (1870).

9 Citerat efter Brandt (1869). En ny kritisk utgåva av den forndanska texten i K 47 är tillgänglig här: <https://tekstnet.dk/ivan-loeveridder/1>.

10 *Fromhed* används här som synonym för *fromme* ('tapperhet').

1)

Herr Ivan	Cod. Holm. K 4	Cod. Holm. K 47
Gudh thakke honum fore sina gafuo!/ Husbondin badh mik ther wy saathe/ thet iak skulde gøra ok ekki lathe/ then sama væghin ater at ridha:/ han sagdhe han vilde mik hema bidha (vv. 234-238)	Husbonden bath mek ther vy sadhæ/ jech skulde gøræ oc icke ladhæ/ Then samme vey atther ridhe/ han sagde han vilde mek bidæ (vv. 219-222)	Gudh tacke then rider och frue bode,/ hosbwnden badh megh ther wij sade,/ at iech skulle thet icki lade/then samme wey thit effther ath ride/ han saude, han wilde megh hiemme bide (vv. 237-241)

Tilläget i K 47 ("Gudh tacke then rider och frue") kan man antagligen förklara med att husbondens dotter tar hand om riddaren när han kommer till deras hus. Även om det således inte förefaller märkligt att adelsdamen tackas tillsammans med sin fader är det inte orimligt att tyda detta som ett möjligt tecken på mottagarnas sociala identitet.

2)

<i>Herr Ivan</i>	Cod. Holm. K 4	Cod. Holm. K 47
Han swoor tha een høghelik eedh,/ for thæn skuld at han var r vredh,/ om Vterpandragons sins fadher siæl,/ ther han gærna vnthe væl,/ ok om siæl sinna modher/ ok swa sins kære brodher,/ (vv. 621-626)	Han swor tha en høgeligh eth/ Ffore then skildh at han vor vredh/ Om vtar pandragons hans fadere siell/ som han gerne vnthæ veell/ om self sin kære moder/ Och om sin kiæræ brodher (vv. 585-590)	Konigen swor ien høveligh iedh,/ For thy ath han var vorden vredh,/ om Vterpandragons sin fadere siel,/ som han vnthe aff hiertedh vel,/ och sa om siel sin moders,/ och saa sin systems och broders (vv. 620-625)

Att det sistnämnda tillägget inte finner motsvarighet i antingen den fornnorska (Kölb-
bing 1898: 22) i eller den fornfranska versionen (Baehr 1976: 16; Poirion 1994:
355) kan dessutom tyda på att det handlar om en innovation i K 47.

Det tydligaste exemplet på tendensen att anpassa texten till en kvinnlig publiks
behov finns i följande avsnitt:

<i>Herr Ivan</i>	Cod. Holm. K 4	Cod. Holm. K 47
Iak veet thet væl for vtan swik/ hon saghe mik hælder dødh æn qwik/ Tho hafuer iak hørt sighia een visan man/ thet han ij bokom skrifuith fan/: hwa ther stadhlika hafuer akt op a/ man qwvinno hwgh skøt vænda ma/ thy at man finer thet opta swa/ the sighiæ thet ney, the wilia ia/ Iak thorff ey tala swa vnderlik/ hwa weet hwath gudh vil gøre medh mik?/ Han ma væl hæenna hierta vænda/ ok hona mik til glædi at sænda. (v. 1093-1100)¹¹	Iech wedh thet wel for wten suegh/ hwn saa megh heller døth æn kuegh/ jech tørff ey tale saa vderligh/ hwem vedh huad gudh vil giøre met megh/ ath han maa vel henne hierte om wende/ henne megh til gleden at sende (v. 1030-1035)	Iech wedh thet wel for wten suegh/ hwn saa megh heller døth æn kuegh/ jech tørff ey tale saa vderligh/ hwem vedh huad gudh vil giøre met megh/ ath han maa vel henne hierte om wende/ henne megh til gleden at sende (v. 1030-1035)

Jämförelsen lyfter fram det faktum att den del i avsnittet där kvinnors vankelmod nämns har utelämnats. Att denna utelämning förekommer i både K 4 och K 47 är särskilt relevant och tvingar oss att ifrågasätta Noreens antagande om att de två handskrifterna inte återgår till samma handskrift. Det råder dock inget tvivel om att ett enda exempel inte är tillräckligt för att komma fram till andra slutsatser än Noreens. I detta fall kan man inte utesluta att två olika översättare självständigt skulle ha strukit samma stycke på grund av dess olämpliga innehåll för en kvinnlig publik. Det ovannämnda exemplet tyder dock på att en ny studie av de danska versionernas förhållande till samtliga fornsvenska handskrifter vore önskvärd.

¹¹ Det bör dock nämnas att vv. 1099-1100 ("thy at man finer thet opta swa/ the sighiæ thet ney, the wilia ia") bara finns i hs. B (Cod. Holm. D 4 a) och saknas i hs. A (Cod. Holm. D 4). En ny textkritisk undersökning av hela den nordiska *Ivan*-handskriftstraderingen och dess förhållande till den franska traditionen skulle således kunna bidra till att närmare bestämma om t.ex. denna avvikelse ska tolkas som ett självständigt tillägg av B-skrivaren eller om den återspeglar andra textförhållanden.

Texten i det kodikologiska sammanhanget

Vad kan man säga om textens ändamål i K 47 och K 4? Att *Ivan løveridder* ingår i en samlingshandskrift som K 47 är inte överraskande. Denna handskrift består av verk som på olika sätt framställer den höviska kulturens blomstringstid. Ser man på *Herr Ivan* utifrån det kodikologiska sammanhang det uppträder i inser man nämligen att samtliga texter på olika sätt (och utifrån olika perspektiv) handlar om ridderskap, ”fruer ere och loff” – detta framgår redan i *Ivan løveridders* första avsnitt (Glaser 1986: 204). När det gäller att klarlägga K 47:s kompositionsprinciper är det således inte svårt att skönja ett tämligen enhetligt program bakom texternas val: många av de verk som utgör denna samling handlar om centrala höviska värderingar, som förkroppsligas av olika figurer på den narrativa nivån, och framställer olika exempel på sådana värderingar samt på deras motsättningar: ära och vanära, lojalitet och illojalitet, barmhärtighet och obarmhärtighet osv. Dessutom bör nämnas att de flesta texter i samlingen har kvinnliga adelsfigurer som huvudpersoner, vilket utan tvivel är av stor betydelse om man syftar till att lägga fram en hypotes om hur verken i denna samlingshandskrift skulle ha använts.

Tittar man närmare på texternas innehåll ser man att några av dem hänger samman på den tematiska nivån. Att t.ex. *Den kyske dronnings* huvudtema är ”ett brud på den orden, der er den høviske kulturs forudsætning: at ord svarer til handling” (Dahlerup 1999: 272) pekar omedelbart mot *Ivan løveridders* grundläggande tema, som består i Ivans oförmåga att hålla sitt löfte att komma tillbaka till Laudine inom ett år. En annan text som innehållsligt och tematiskt uppvisar likheter med berättelsen om lejonriddaren är *Persenober og Kostantianobis*. Här ska den tolfte kandidaten, som prinsessan väljer som sin make, genomgå ett riddarprov: han ska ligga vid hennes sida och tala till henne utan att se henne i ett halvt år (Dahlerup 1999: 269). Liksom huvudpersonen i *Ivan løveridder* blir han sinnessjuk och försonas med sin fru vid berättelsens slut. Tematiska förbindelser knyter uppenbarligen samman samtliga *Eufemiaviser*, som kan anses utgöra en mindre gruppering innanför handskriftens ramar. Det vore intressant att försöka fastslå om textföljden i denna handskrift återspeglar ett visst ändamål. Det faktum att *Herr Ivan* öppnar samlingen och *Flores* avslutar den tycks nämligen vara ett tecken på att det finns en tematisk väg som leder in i samlingen. En noggrann intertextuell läsning av hela samlingen skulle således kunna belysa de tematiska förbindelserna i deras bredd men en sådan undersökning faller utanför ramarna för föreliggande analys.

Även om den underhållande karaktären av *Ivan løveridder* och de andra verk som bevarats i K 47 är ett obestridligt faktum kan man tänka sig att dessa verk också tjänade ett ideologiskt syfte. Glaser menar nämligen att den som samlade dessa texter försåg dem med en nyanserad funktion: deras tilltänkta publik skulle få tillgång till både underhållande läsestoff och en framställning av den aristokratiska

världen som på något sätt fungerade som ideologisk självbekräftelse för mottagarna:

Weder neu noch original, sondern äußerst konservativ in seinem literarischen Geschmack, sammelte der jütische Kompilator bekannte hochmittelalterliche Erzählungen und versah sie mit einer differenzierten Funktion. Neue Rezipientenschichten fanden in ihnen unterhaltenden Vorlesestoff und in irgendeiner vagen Form vielleicht auch standesideologische Selbstbestätigung. In einem übergreifenden europäischen Kontext betrachtet, erstaunt nicht, dass um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert in den höchsten aristokratischen Kreisen Dänemarks und dem sich allmählich formierenden Patriziat die alte, eigentlich bereits unzeitgemäß gewordene, höfisch-ritterliche Epik so hoch im Kurs stand wie nie zuvor. (1986: 204)

Att *Ivan löveridder* föreligger i ett manuskript som K 4 förefaller givetvis mer förvånande. Vad har en sådan text om en riddares dåd i gränslandet mellan verklighet och fiktion med uppbyggliga och undervisande verk att göra? För att kunna svara på denna fråga behöver man vidga perspektivet och ta hänsyn till besläktade samlingshandskrifter i det östnordiska språkområdet. Det finns nämligen åtminstone en handskrift som innehållsmässigt uppvisar intressanta paralleller med K 4.

I Stockholm, Riksarkivet, E 8822 är den fornsvenska *Herr Ivan* bevarad i ett kodikologiskt sammanhang som kännetecknas av starkt uppbyggliga verk på latin. Bjørn Bandlien, som nyligen publicerat en artikel om denna handskrift, menar att "it appears that the friars and the pious laity in late fifteenth-century Nidaros and its surrounding district shared their pleasure in the adventures of an Arthurian knight who could be interpreted as experiencing a penitential journey" (Bandlien 2013: 118). Utifrån handskriftens innehåll kan man följaktligen tänka sig att denna underhållande text var avsedd för att tjäna ett likadant uppbyggande syfte i K 4.¹²

En religiös tolkning av berättelsen om herr Ivan och lejonet tycks vara möjlig på olika nivåer. Mötet med lejonet har t.ex. tolkats som en vändpunkt i utvecklingen av Ivans natur, som redan påpekat av Pil Dahlerup:

12 Även om tolkningen av hövisk litteratur som uppbygglig har ifrågasatts av några forskare (se t.ex. Barnes 1989 om debatten om riddarsagornas funktion), kan K 4 och E 8822:s handskriftskontexter – samt andra liknande exempel som AM 191 fol. ('Codex Askabyensis') – sägas argumentera mot en sådan uppfattning. Jag tycker att en väsentlig förutsättning för att undersöka de höviska texternas funktioner består i att ta ett steg bortom den något rigida motsättningen "didacticism vs. entertainment", som har präglat en del tidigare forskning framför allt i det norröna forskningsfältet (se Glauser 2005). Utgångspunkten för de överväganden som föreliggande bidrag innehåller är att en litterär text är semantiskt mångsidig och således kan tolkas på olika nivåer. Själva handskriftskontexten är avgörande för att kunna bestämma textens huvudfunktion.

Før mødet er Ivan egoistisk og tænker kun på egen ære. Løven lærer ham at forene kraft og caritas. (...) Det centrale sted er den situation, hvor løven redder Ivan fra selvmord. Her som andre steder viser løven ikke blot omsorg og uselvskhed, men stor medmenneskelig følsomhed. (Dahlerup 1999: 256)

En symbolisk tolkning av lejonets roll kan också bidra till att framhäva det religiösa i berättelsen:

Løven kan representere naturen, som mennesked således kan lære af. Den kan også symbolisere Kristus. Der i middelalderen ofte symboliseredes af en løve. Når Ivan tidligere valgte at redde løven og ikke slangen, kan de på samme måde tolkes, som at han valgte Gud og ikke djævelen, og fortællingen om Skt. Georg og dragen kan også spill ind, ligesom fortællingen om Hieronimus og løven. (Dahlerup 1999: 256)

Ovanstående överväganden bidrar således till att belysa textens möjliga funktion innanför handskriftens ramar. Att ett profant verk skulle ha tolkats som en exemplarisk berättelse med ett religiöst budskap vore inte förvånande eftersom en sådan läsning är implicit i den höviska romanens semantiska mångsidighet. Det kodikologiska sammanhang vari *Ivan løveridder* uppträder antyder dessutom att texten skulle ha lästs tillsammans med andra verk (om än inte nödvändigtvis alla) i samlingen. Samspelet med den hagiografiska delen i K 4 bygger på antagandet att vår text skulle ha ansetts som ytterligare exempel på de värderingar och teman som helgonlegenderna ger uttryck för. I detta avseende är det dessutom relevant att nämna att på den hagiografiska delens sista sida finns det en anteckning i form av en skalle (Fig. 1):

Fig. 1. Memento mori. Stockholm, Kongl. bibl. K4, bl. 77v.

Bullitta kommenterar bildens funktion på följande sätt:

In a nearly contemporary hand to that of the main text, a scribe has drawn a macabre skull (possibly the representation of a physical object in which a *memento mori* was inscribed) with two snakes intertwined in its orbits. It has a strip running above it in which he/she wrote the grave words of Ecclesiastes: *Morare novissima tua et in eternum non peccare* (be mindful of your last [deeds] and never sin). Being placed at the end of the *Legendary*, this particular admonishment against sinning and exhortation to meditate on death, stresses the conceivable eschatological design and intent of this part of the collection. (Bullitta 2017: 8)

På följande sida börjar *Ivan løveridder*. Man kan alltså fråga sig om orden hämtade från *Ecclesiastes* skulle ha fungerat som en sorts vägledning också för att placera vår text i en religiös ram i syfte att tolka den i ett andligt perspektiv. Som framgår av ovanstående överväganden är det inte omöjligt att se på Ivans liv som ”a penitential journey”. Bilden skulle även kunna ha som funktion att påminna läsaren/åhöraren om det jordiskas förgänglighet. Mycket återstår att göra för att ge stöd åt en sådan läsning: man borde först och främst leta efter fler belegg av olika slag, såväl textuella som paleografiska. Oavsett resultatet av en sådan undersökning tycker jag att en studie av de profana texterna i ett intertextuellt perspektiv – i en samlingshandskrift – belyser deras förmåga att tjäna olika syften i olika sammanhang i en handskriftskultur.

Slutord

Ovanstående analys visar hur de kodikologiska sammanhang i vilka den forndanska översättningen av *Herr Ivan lejonriddaren* uppträder ger oss insikt i textens olika funktioner. Även om det givetvis återstår att närmare bestämma det intertextuella nätverkets bredd inom handskrifternas ramar, vilket skulle lyfta fram *Ivan løveridder*s semantiska rikedom, antyder resultaten av föreliggande bidrag att denna text har fått sin plats i såväl K 47 som K 4 på grund av dess tematiska likheter med en del andra verk som utgör bägge samlingarna. I K 47:s fall är det tydligt varför denna text finns med i samlingen, som endast utgörs av ett antal höviska verk: den bidrar till att framställa en världsbild som, om än historiskt sett bortgången, en aristokratisk publik i det senmedeltida Danmark fortfarande kunde identifiera sig med. I K 4:s fall förefaller det sannolikt att *Ivan løveridder* fick sin plats i samlingen huvudsakligen på grund av dess religiösa och symboliska innebörd: det är således rimligt att anta att den var tänkt som ytterligare ett exempel på de värderingar som de hagiografiska verken i K 4 gav uttryck för. En bredare analys av denna texts

förbindelser med övriga texter i samlingen (framför allt *Stenbogen*) skulle med all sannolikhet leda till upptäckten av ytterligare trådar. En viktig förutsättning för en djupare undersökning av denna handskrifts funktioner består dock i att bestämma vem som ägde handskriften i den bevarade formen. Detta skulle belysa den tilltänkta publikens identitet samt de olika texternas syften.

LITTERATURFÖRTECKNING

Arvidsson, Maria. 2017. *En handskrifts tillkomst- och brukshistoria. En närstudie av Cod. Holm. A 49 (Nådendals klosterbok)*. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1. Svenska skrifter, 101 (Uppsala: Swedish Science Press).

Backman, Agnieszka. 2017. *Handskriftens materialitet: Studier i den fornsvenska samlingshandskriften Fru Elins bok (Codex Holmiensis D 3)*. (Uppsala: Uppsala University).

Baehr, Rudolf. 1976. *Kristian von Troyes, Yvain (Der Löwenritter) Nach W. Foerstes letzter Ausgabe in Auswahl bearbeitet und mit Einleitung und Glossar versehen von Rudolf Baehr* (Tübingen: Niemeyer).

Bampi, Massimiliano. 2017a. "Translating and Rewriting in the Middle Ages: A Philological Approach", in Harry Lönnroth (red.), *Philology Matters! Essays on the Art of Reading Slowly* (Boston-Leiden: Brill), ss. 164-181.

Bampi, Massimiliano. 2017b. "Übersetzung als Manipulation. Der altschwedische *Flores och Blanzeflor* und dessen Überlieferung im 15. Jahrhundert, *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, 36, ss. 8-21.

Bandlien, Bjørn. 2013. "Yvain among Friars. A Late Medieval Franciscan Manuscript of *Herr Ivan*", *Journal of the International Arthurian Society*, 1, ss. 81-119.

Barnes, Geraldine. 1989. "Some current issues in *riddarasögur* research", *Arkiv för nordisk filologi*, 104, ss. 73-88.

Bergkvist, Kim. 2012. "Den medeltida riddaren som intertextuellt fenomen. Om hjältekonstruktioner i *Eufemiavisorna* och *Erikskrönikan*", in Therése Andersson (red.), *Hjältar och Hjältinnor. Föreställningar och gestaltningar från Eufemiavisorna till Gösta Berlings saga* (Lund: Nordic Academic Press).

Brandt, Carl J. 1869. *Romantisk Digting fra Middelalderen. Udgiven af C.J. Brandt I* (København: Samfundet til den danske Literaturs Fremme & Thiele).

Brandt, Carl J. 1870. *Romantisk Digting fra Middelalderen. Udgiven af C.J. Brandt II* (København: Samfundet til den danske Literaturs Fremme & Thiele).

Bullitta, Dario. 2017. "Sources, Context, and English Provenance of the Old Danish *Visio Pauli*", *Journal of English and Germanic Philology*, 116:1, ss. 1-23.

Dahlerup, Pil. 1998. *Dansk Litteratur. Middelalder. 1: Religiøs litteratur* (København: Gyldendal).

Ferm, Olle/ Ingela Hedström/ Sofia Lodén/Jonatan Pettersson/ Mia Åkestam (red.). 2015. *The Eufemiavisor and Courtly Culture. Time, Texts and Cultural Transfer. Papers from a Symposium in Stockholm 11-13 October 2012* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien)

Fredriksen, Britta Olrik. 1999a. "Digtet om Ivan løveridder og andre tekster", in Erik Petersen (red.), *Levende ord & lysende billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark* (København: Det Kongelige Bibliotek-Mosgård Museum), ss. 46-48.

Fredriksen, Britta Olrik. 1999b. "Ridderromaner", in Erik Petersen (red.), *Levende ord & lysende billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark* (København: Det Kongelige Bibliotek-Mosgård Museum), ss. 48-49.

- Glauser, Jürg. 1986. "Höfisch-ritterliche Epik in Dänemark zwischen Spätmittelalter und Frühneuzeit", in Hans-Peter Naumann (red.), *Festschrift für Oskar Bandle*. Beiträge zur nordischen Philologie, 15 (Basel & Frankfurt am Main: Helbing & Lichtenhahn), ss. 191-207.
- Glauser, Jürg. 2005. "Romance (Translated *riddarasögur*)," in Rory McTurk (red.), *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, (Oxford,.: Blackwell), ss. 372–87.
- Gödel, Vilhelm. 1916. *Sveriges medeltidslitteratur. Proveniens* (Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln).
- Hartung, Hendrikje/ Jan K. Hon/ Florian Kragl/ Ulf Timmermann (red.). 2016. *Laurin* (Göttingen: Hirzel).
- Hunt, Tony. 1975. "Herr Ivan lejonriddaren", *Medieval Scandinavia*, 8, ss. 168-186.
- Jansson, Valter. 1945. *Eufemiavisorna. En filologisk undersökning* (Uppsala: Lundequistska).
- Kværndrup, Sigurd. 2014. *Den nordiske løveridder. En ridderromance af Chrétien de Troyes. Bearbejdet, med noter, indledning og efterskrift af Sigurd Kværndrup* (København: Museum Tusulanum).
- Kölbjng, Eugen. 1898. *Ívens saga*. Altnordische Saga-Bibliothek 7. (Halle/Saale: Max Niemeyer).
- Larsen, Brigitte Holt. 1968. "Datering af håndskrifter ved hjælp av vandmærker", *Danske studier* 1968, ss. 5-16.
- Layher, William. 2010. *Queenship and Voice in Medieval Northern Europe* (New York: Palgrave MacMillan).
- Lodén, Sofia. 2012. *Le chevalier courtois à la rencontre de la Suède médiévale. Du Chevalier au lion à Herr Ivan* (Stockholm: Stockholms universitet).
- Lönnroth, Lars. 1987. "Det höviska tilltalet", in Lars Lönnroth/ Sven Delblanc (red.), *Den Svenska Litteraturen. Från forntid till frihetstid. 800-1718* (Stockholm: Bonnier).
- Mitchell, Stephen A. 1996. "Literature in medieval Sweden", in L. Warne (red.), *A History of Swedish Literature* (Lincoln & London: University of Nebraska Press), ss. 1-57.
- Noreen, Erik. 1929. *Studier rörande Eufemiavisorna III. Kritiska studier över Herr Ivan* (Uppsala: Almqvist & Wiksell; Leipzig: Harrasowitz).
- Noreen, Erik. 1931. *Herr Ivan. Kritisk upplaga utgiven av Erik Noreen*. (Uppsala: Almqvist & Wiksell).
- Poirion, Daniel. 1994. Chrétien de Troyes. *Œuvres complètes. Édition publiée sous la direction de Daniel Poirion avec la collaboration d'Anne Berthelot, Peter F. Dembowski, Sylvie Lefèvre, Karl D. Uitti et Philippe Walter* (Paris: Gallimard).
- Småberg, Thomas. 2011. "Bland drottningar och hertigar. Utblickar kring riddarromaner och deras användning i svensk medeltidsforskning", *Historisk tidskrift (Sweden)*, 131:2, ss. 197-226.
- Williams, Henrik. 2018. *Eufemiavisorna I-II*. Introduktion av Bo Ralph. Textredigering, kommentarer och ordförklaring av Henrik Williams (Stockholm: Svenska Akademien).

